

que s'interessen pels mecanismes que operen en els humans a l'hora de triar un espai sagrat i com evolucionen aquests espais.

ADELINA MILLET ALBÀ
 Universitat de Barcelona
amillet@ub.edu

Josep ALANYÀ I ROIG. *La Disputa cristològica de Tortosa: Història i actes, 1413-1415.* Tortosa: Ajuntament de Tortosa. Capítol Catedral de Santa Maria, 2015. 830 p.; 24,5 cm. ISBN 978-84-608-4212-5.

Estem en presència d'un llibre publicat amb motiu del sisè centenari de la Disputa de Tortosa. El pròleg ens informa que l'alcalde de la ciutat n'induí personalment la redacció en un acte públic celebrat el juliol de 2014 (p. 35). El llibre, doncs, tan gruixut com és, s'ha enllestit en poc més d'un any.

Ja redactat, la jerarquia civil i eclesiàstica de Tortosa ha avalat el llibre amb elogis. El volum s'obre amb cinc escrits ocasionals. Primer hi ha, a guisa de marc general, una glossa de la doctrina del concili Vaticà II sobre les relacions de l'Església amb els jueus (p. 9-13); després, un «Pròleg» del bisbe (p. 17-21); una «Presentació» de l'alcalde (p. 23-24); una altra «Presentació» del degà del Capítol de la Catedral (p. 25-29), i un «Pròleg» de l'autor. Aquest es limita a narrar els actes celebrats a la ciutat amb motiu del sisè centenari, anunciar el contingut dels sis capítols que conformen el seu llibre i agrair les col·laboracions (p. 31-38). Omet exposar l'estat actual dels estudis sobre la Disputa, ni que sigui citant un article d'enciclopèdia.

El primer capítol és dedicat a «Les controvèrsies judeocristianes tingudes a Hispània». Pren les aigües de molt amunt. Tracta particularment dels concilis visigòtics i passa després a dues èpoques successives, designades com a «patristica» i «de la reconquesta cristiana» (p. 41-87).

El plantejament i els judicis sobre les antigues polèmiques no són nous. Estan calcats dels que havia fet i manifestat Antonio Pacios en el seu estudi sobre la Disputa de Tortosa, publicat el 1957.¹ Alanyà en fa sovint una traducció literal.²

1. Antonio PACIOS LÓPEZ, *La Disputa de Tortosa*. Madrid i Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto Arias Montano, 1957, 2 v., vol. I: *Estudio histórico, crítico, doctrinal*, vol. II: *Actas*.

2. Heus ací tres mostres de traducció: «A la conversión de Recaredo (a. 587) se hallaron con una organización judía fortalecida durante el periodo arriano» (PACIOS, p. 12) = «En el

No n'ha actualitzat les citacions bibliogràfiques.³ És veritat que, superant els límits del seu model, inclou una exposició de la Disputa de Barcelona, de 1263, amb material de segona mà, i notícies esparses de conversions de jueus durant el segle XIV, sense actualitzar-ne tampoc la bibliografia.

El segon capítol es titula «La Controvèrsia de Tortosa». Ve a ser una exposició de la història externa dels esdeveniments (p. 91-148). L'enceta amb quatre pàgines sobre el seu sentit, ajudant-se de paràgrafs sencers de les actes llatines (p. 93-96). Continua amb les fonts d'informació (p. 96-110), l'origen i la convocatòria (p. 110-129) i els protagonistes de la Disputa (p. 129-141). Clou el capítol amb una impugnació dels judicis desfavorables al punt de vista catòlic manifestats pel professor Baer en un treball publicat el 1931 i a la seva història dels jueus, publicada el 1945 (p. 141-148). En tot això, com abans, Alanyà continua servint-se de l'estudi del seu predecessor, del qual tradueix igualment llargs fragments. Confessa, ara, que li ha servit de «fil conductor» (p. 109).

Alanyà li ha fet una confiança excessiva. Pacios estava interessat, únicament, pel contingut doctrinal de la Disputa. No tenia tremp d'investigador en història. No visità arxius, locals o generals, ni cercà notícies col·laterals en obres publicades. Per al seu intent, bastaven les actes llatines. Estampà, convençut, que eren «la fuente principal, por no decir única, que nos informa de lo sucedido en esta Controversia» (Pacios, p. 31). Passats cinquanta anys i més, Alanyà insisteix que les actes llatines continuen essent «la font principal, quasi única, que ens informa d'allò que succeí a la Controvèrsia de Tortosa» (p. 96). No ha ampliat gens el panorama de fonts. Confessa que a darrera hora, quan el llibre ja era acabat, s'assabentà d'una còpia de les actes existent a Salamanca (p. 100). En realitat, la còpia, que no és llatina, sinó castellana, ja era coneguda des de 1971.⁴ Desconeix també que l'any 1970 fou indicat un

moment de la conversió del rei Recared, l'any 587, l'organització dels jueus estava enfortida gràcies a la circumstància favorable del període arrià» (ALANYÀ, p. 45); «La Iglesia española trabajó cual ninguna en pro de la conversión de los judíos» (PACIOS, p. 19) = «L'Església espanyola ha treballat durant segles per la conversió dels jueus» (ALANYÀ, p. 54); «El uso de la filosofía conduce fácilmente al abuso, defendiendo con ella las proposiciones más contradictorias» (PACIOS, p. 26) = «L'ús de la Filosofia condueix fàcilment a l'abús, puix amb ella s'arriben a defensar les proposicions més contradictòries» (ALANYÀ, p. 63).

3. Desconeix els treballs publicats a la revista *Iberia Judaica* (Alcobendas, Madrid, Asociación Hispana de Estudios Hebraicos), 2 (2010). El volum està dedicat, precisament, a «La polémica judeo-cristiana en Hispania».

4. *Repertorio de historia de las ciencias eclesiásticas en España*, vol. 3: *Siglos XIII-XVI*, Salamanca, Instituto de Historia de la Teología Española, 1971, p. 442-443.

manuscrit, conservat a Karlsruhe, amb les al·legacions contra el Talmud fetes en les sessions finals de la Disputa.⁵

Alanyà, com abans Pacios, no aporta notícies inèdites d'arxiu ni ha recollit les procurades per publicacions documentals, antigues i recents. Ignora que el 1998 es publicaren centenars de resums de documents dels registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, dels anys de la Disputa, compilats per Gemma Escrivà,⁶ i que el 2006 també es compilaren els centenars de resums dels registres papals conservats a l'Arxiu del Vaticà, publicats per Ovidio Cuella.⁷ Els paràgrafs que Alanyà dedica a les fonts, a la trajectòria dels protagonistes, al nombre i als noms dels rabins assistents i al desenvolupament de la Disputa resulten mancats i obsolets.

El tercer capítol es titula «Les vies d'argumentació de la Disputa de Tortosa» (p. 149-207). És el més espès. Vol ser una presentació dels escrits que s'hi debateren. Tots els apartats del capítol, llevat del dedicat al *Pugio fidei* (p. 176-178), són traduïts de l'estudi de Pacios, en forma saltada.⁸

El quart capítol ocupa més del 60 % del llibre (p. 209-740). Està dedicat a exposar les actes, sessió per sessió, adés resumint-ne el contingut, adés comentant-les, i molt sovint transcrivint-ne llargs paràgrafs en llatí. El titula «Desenvolupament de la controvèrsia. Sessions, actes i explanacions». Ací Alanyà es val del segon volum de Pacios. En depèn fins al punt de copiar-ne les referències a peu de plana i, com ell, omplint una suposada darrera sessió, numerada 69, amb el text de la Constitució *Etsi doctoris gentium*, en versió original i en traducció.

Preocupat per resumir i traduir el text notòriament carregós de les actes, Alanyà no ha esmenat errors de còpia en les dates⁹ i ha equivocat algun nom

5. Ch. MERHAVIA, «A Spanisch-Latin Ms. concerning the opposition to the Talmud in the beginning of the 15th cent.» [en hebreu], *Kiryat Sefer* [en hebreu], 45 (5730 = 1969-1970), p. 271-286 i 590-606.

6. Gemma ESCRIVÀ, *The Tortosa Disputation. Regesta of documents from the Archivo de la Corona de Aragón: Fernando I 1412-1416*, ed. estilística per Raquel Ibáñez-Sperber, introd. de Yom Tov Assis, Jerusalem, 1998, col·l. «Sources for the History of the Jews in Spain», 6.

7. Ovidio CUELLA ESTEBAN, *Bulario aragonés de Benedicto XIII*, vol. 3: *La curia de Peñíscola (1412-1423)*, Saragossa, Diputació de Zaragoza, 2006.

8. Heus ací les correspondències: Alanyà, p. 151-164 = Pacios, p. 85-95; Alanyà, p. 164-174 = Pacios, p. 359-368; Alanyà, p. 179-187 = Pacios, p. 97-107; Alanyà, p. 187-203 = Pacios, p. 345-357; Alanyà, p. 203-207 = Pacios, p. 107-111.

9. No és «Dimarts, 15 de març», sinó «Dimarts, 14 de març» (p. 291); no és «Dilluns, 29 de febrer», sinó «Dilluns, 19 de febrer» (p. 589); no és «Dimarts, 20 de maig», sinó «Dimarts, 2 de maig» (p. 671); no és «Dijous, 28 de setembre», sinó «Dijous, 27 de setembre» (p. 695).

propi.¹⁰ Més greu és la distracció d'atribuir a Jeroni de Santa Fe («segons mestre Jeroni», diu) proposicions presentades pels jueus (p. 351) i interpretant els arguments presentats per rabí Ferrer com a rèpliques fetes per mestre Jeroni (p. 637-638). No serveix d'excusa el fet que tant mestre Jeroni com els rabins citen la Bíblia segons la Vulgata. Alanyà dedica un apartat a defensar el valor filològic de la Vulgata, sense ni tan sols plantejar l'anomalia del seu ús per part dels jueus, cosa que Pacios tampoc no havia advertit (p. 251-256).

Els dos capítols darrers són els més breus. El cinquè està dedicat a ponderar els baptismes de jueus seguits durant i acabada la Disputa, aportant noms que els estudiosos ja coneixen i ometent-ne molts de coneguts (p. 745-776).

El sisè capítol és el més personal. Conté un «Judici històric i teològic sobre la Disputa de Tortosa» (p. 777-805). Fetes algunes precisions, descartats alguns suposats malentesos i citada l'autoritat de Marcelino Menéndez, Alanyà conclou i defensa la recta i lloable intenció dels promotors de l'episodi. Segons ell, la Disputa responia a una «iniciativa apostòlica» del papa Benet XIII, la qual era ben lluny de constituir una «trampa o judici polític ordits per destrossar els jueus i fer inviable el judaisme als regnes hispànics i també a Europa» (p. 801).

El llibre conté al final un apartat de «Fonts i bibliografia», no gens complet (p. 809-826), i la fotografia i el currículum de l'autor, canonge de la catedral de Tortosa, arxiver de l'Arxiu Capitular i director de l'Arxiu Històric Diocesà (p. 829-830).

Esparses al llarg del text, a tall d'il·lustracions, hi ha 57 imatges a pàgina plena, més 19 imatges de mitja pàgina, amb plànols de la catedral de Tortosa i de l'església de Sant Mateu, fotografies de retaules, escultures religioses, manuscrits, etc.

Les autoritats civils i eclesiàstiques de Tortosa, patrocinant un llibre «de pes», poden creure que han ajudat a commemorar dignament el sisè centenari de la Disputa. Al marge de la seva satisfacció, és dubtós que el llibre pugui ser útil a alguna categoria de lectors.

JAUME RIERA I SANS
casimir.agusti@gmail.com

10. Al·ludint al mestre general dels dominicans, li dona el nom de Sancho Porta, que era mestre del Sacre Palau (p. 258); ha llegit «Morella» on es parla de Maella (p. 677).